

Emil Hruška

Boj o pohraničí

**SUDETONĚMECKÝ
FREIKORPS
V ROCE 1938**

Emil Hruška

Boj o pohraničí

**SUDETONĚMECKÝ FREIKORPS
V ROCE 1938**

NAKLADATELSTVÍ EPOCHA
PRAŽSKÁ VYDAVATELSKÁ SPOLEČNOST

Ediční rada Edice Magnetka:

prof. PhDr. Robert Kvaček, CSc., (FFUK, Technická univerzita Liberec)

doc. PhDr. Jan Halada, CSc. (FSV UK, Institut komunikačních studií)

prof. PhDr. Radek Fukala, Ph. D. (Univerzita Hradec Králové)

PhDr. Milošlav Martínek, CSc.

JUDr. František Čermák

Copyright © Emil Hruška, 2013

Czech edition © Nakladatelství Epoque, s.r.o., 2013

ISBN 978-80-7425-952-4 (ePub)

ISBN 978-80-7425-953-1 (mobi)

ISBN 978-80-7425-954-8 (PDF)

Obsah

Pár slov úvodem	7
Přípravy na horký podzim	8
Vzniká Sudetoněmecký dobrovolnický sbor	33
„Svobodný stát Aš“	52
Horký podzim	68
Hitler přijíždí	83
Konec freikorpsu	95
Pár slov na závěr	105
Prameny a literatura	107
O autorovi	109

PÁR SLOV ÚVODEM

V roce 1938 zanikla Československá republika, později zvaná „první“. Byla roztrhána na kusy a poslední sousto z ní pozřel Hitler v březnu následujícího roku.

Československo, ve druhé polovině 30. let – se specifickou výjimkou Švýcarska – poslední demokratický stát střední a jihovýchodní Evropy, se stalo prvním cílem přímé ozbrojené agrese nacistického Německa. Nacisté proto dali v září 1938 vzniknout protičeskoslovenské teroristické organizaci, nazvané Sudetoněmecký freikorps, tuto organizaci vyzbrojili a řídili její akce dle svých potřeb. Je ale také nutno připomenout pro některého čtenáře možná neznámou skutečnost: už v době před mnichovským diktátem operovaly na československém území pravidelné jednotky SS, které se vedle freikorpsu zúčastnily bojů s obránci republiky.

Československá republika byla podle mezinárodního práva ve válečném stavu s nacistickým Německem už od 17. září 1938, tedy jako první stát na světě! Důvodem byla agrese, jíž se proti ní Německo dopustilo právě ve dnech, kdy se bojovalo o české pohraničí. Tehdy byly stovky mrtvých a raněných i tisíce ztýraných Čechů a demokratických Němců, ale i Slováků, kteří se nacismu postavili se zbraní v ruce. Jako první v Evropě.

Památce těchto statečných lidí je věnována tato skromná kniha.

PŘÍPRAVY NA HORKÝ PODZIM

PSYCHOLOGICKÁ VÁLKA PROTI ČSR

Dne 12. března 1938 došlo k připojení (anšlusu) Rakouska k Německé říši. Na konci září téhož roku nacisté rozbili Československo, a jeho největší zbytek – Čechy a Moravu – okupovali o pár měsíců později. Prvního zářijového dne roku 1939 napadli Polsko, čímž oficiálně začala druhá světová válka.

Postup nacistů jak při přípravách anšlusu Rakouska, tak během odtržení československých pohraničních území v roce 1938 a následném přepadení Polska v roce 1939 měl hodně společného. Byl totiž charakteristický cílevědomým, propracovaným a masivním spolupůsobením politických, vojenských a subverzních nacistických orgánů, institucí a masových médií (nástrojů propagandy) na jedné straně, a fašistických organizací a seskupení v zemích, které byly cílem nacistické agrese, na straně druhé.

Regulační mechanismus vojenské, politické, propagandistické a podvratné diverze, vyvinutý v průběhu těchto tří zásadních nacistických kampaní z let 1938–1939, skončil s rozpoutáním druhé světové války. Při následujících agresích ze strany nacistického Německa už nebyl opakován v dříve realizovaných formách, obsahu a rozsahu.

Příprava nacistické agrese proti Československu však byla – ve srovnání s postupem vůči Rakousku a Polsku – jedinečná. A to jak svým promyšleným mechanismem kombinace válečné politiky, psychologického vedení války a praktické diverze (tj. špionáže, teroristických a sabotážních akcí), tak využitím nacistického „trojského koně“ *intra muros*: v tomto případě sudetoněmeckého henleinovského hnutí resp. Sudetoněmecké strany.

Dne 28. května 1938 Hitler schválil a o dva dny později podepsal Plán *Grün* (Zelený). Stálo v něm: „Došel jsem k nezměnitelnému rozhodnutí v dohledné době rozbít Československo vojenským

zákrokem. Je věcí politického vedení vyčkat – nebo určit – dobu, která by byla vhodná z hlediska politického a vojenského. Nevyhnutelný vývoj situace v Československu, nebo vůbec jiných událostí v Evropě, jenž by nám nabídl překvapivě příznivou a jedinečnou příležitost, mohl by mě pohnout k včasnému jednání. Správná volba a rozhodné využití příznivého okamžiku jsou nejlepší zárukou úspěchu. Z tohoto důvodu se musí okamžitě začít s přípravami.“

Plán *Grün* předpokládal, že k 1. říjnu 1938 bude Československo vojensky zlikvidováno. Od 28. září 1938 měla být německá armáda připravena k útoku, přičemž její mobilizace by probíhala postupně, maskována jako rutinní manévry.

Poprvé v historii vojenství a válek byla v rámci Plánu *Grün* připojena k vojenským pasážím i část o psychologickém vedení války. To předpokládalo, že vláda a obyvatelé Československa budou zastrašeni, síla a vůle země k odporu bude rozdracena, že ji německá národnostní menšina, v drtivé většině podporující Sudetoněmeckou stranu (SdP), v maximální míře zevnitř oslabí a rozloží.

Ze zahraničněpolitického hlediska mělo být Československo v důsledku koordinovaného působení nacistické psychologické (propagandistické) války natolik izolováno, aby v okamžiku vojenského napadení stálo proti agresorovi osamoceno. Bez perspektivy.

Pokud šlo o mediální diverzi jako nástroj psychologické války vedené nacisty, říšskoněmecký tisk a rozhlas hrály klíčovou roli jak při eskalaci agresivity henleinovců, tak zastrašováním Československa a ovlivňováním západních mocností.

Tato média byla rovněž hlavním zdrojem šíření psychózy nejistoty a nenávisti mezi německým obyvatelstvem na obou stranách hranice a později zdrojem podněcování paniky i masových útěků sudetských Němců do Německa.

Štvaní říšskoněmeckého tisku však nezačalo teprve v roce 1938. Jak uvedl německý historik Werner Röhr, „měly za sebou v tuto dobu už některé kampaně různé doby trvání a různé intenzity. Tak tvoří centrálně řízené tiskové a rozhlasové štvaní od března do září 1938 jen jednu, byť rozhodující fázi v letitém štvavém tažení hitlerovského Německa proti svému demokratickému sousedovi“.

Je třeba také vzít v úvahu, že rozkladnou propagandu vedenou z Německa stále více a čím dál méně skrytě prováděl rovněž

henleinovský tisk a propagandistický aparát SdP, de facto řízený a „krmený“ z Německa. Velmi důležité místo v tomto rozkladném propagandistickém působení měla tzv. šeptaná propaganda (Flüsterpropaganda), opírající se o anonymitu a nemožnost určit původce předávaných zpráv, resp. tyto zprávy hodnověrně ověřit. Tento druh psychologické podvratné činnosti měl mezi německým obyvatelstvem v pohraničí nesmírný vliv.

Štvavá propaganda byla dovedně provázána s nejrůznějšími incidenty včetně násilných činů henleinovců. Ty pak byly značně zveličovány a zásadně interpretovány podle tohoto stereotypu: provokace prý vzešla od československého státu a jeho představitelů. Sudetští Němci se naproti tomu chovali vždy ukázněně a trpělivě, snášejíce české ústrky. Pokud nacistická média informovala např. o pokusech henleinovců převzít na některých místech státní moc nebo o útocích sudetoněmeckých bojůvek vedených přes státní hranici, byly tyto akce podsouvány Čechům.

ÚLOHA SUDETONĚMECKÉ STRANY

Nezastupitelnou roli při rozbití Československa a odtržení jeho pohraničních oblastí sehrála Sudetoněmecká strana (Sudetendeutsche Partei – SdP), a to jako klíčový nástroj psychologické války a dalšího rozkladného působení nacismu.

„Pokud je položena otázka, proč v roce 1938 nedošlo v ČSR v žádné provokaci a la Gliwice nebo k žádné vraždě německého vyslance, popř. britského zprostředkovatele lorda Runcimana (obojí nacisté zvažovali), může odpověď znít pouze takto: Jakákoli dodatečná provokace byla zbytečná, neboť SdP maximálně účinně sehrála roli trojského koně a osvědčila se jako Hitlerem přímo řízená výbušnina,“ napsal W. Röhr.

O tom, že o takových provokacích nacisté skutečně uvažovali, svědčí mimo jiné zápis učiněný Hitlerovým pobočníkem majorem Schmundtem z porady mezi Hitlerem a náčelníkem generálního štábu Keitelem 21. dubna 1938, kdy byly projednávány možnosti postupu proti ČSR: „1. Strategický přepad z modrého nebe bez jakékoli příčiny nebo možnosti výmluv je zamítnut. Neboť následek: nepříznivé světové mínění, které by mohlo vést k povážlivé situaci. Tento způsob by přišel v úvahu jen tehdy, kdyby se jednalo

o odstranění posledního protivníka na kontinentě. 2. Jednat po určité době diplomatického hašteření, jež by se mohlo postupně vystupňovat k válce. 3. Bleskový zákrok na základě incidentu (např. zavraždění německého vyslance u příležitosti protiněmecké demonstrace).“

V roce 1938 žilo v Československu na 3,2 milionu občanů německé národnosti. Z nich bylo na konci března toho roku organizováno v SdP celých 770 000 osob! Asi jednu desetinu členů této strany (75 000) tvořili funkcionáři na různých úrovních, 40 % z celkového počtu členů SdP představovaly ženy. Vzhledem k tak masové základně byla tehdy SdP jednou z nejsilnějších fašistických stran v Evropě.

V červenci 1938 měla SdP už 1,3 milionu členů, což představovalo 40,6 % občanů Československa německé národnosti. Ještě větší, než početní síla této strany, byl její politický vliv, který se projevil při komunálních volbách v květnu 1938, kdy SdP získala na 88 % německých hlasů a ovládla tak většinu obecních a městských správ v pohraničí.

Pro nacisty byla existence a činnost SdP mimořádně cenná proto, že jim umožňovala vydávat narůstající konflikt za ryze vnitrostátní spor. SdP byla legální politickou organizací silné národnostní menšiny, měla pevné sociální ukotvení a masový vliv. Československou vládu nacisté vehementně představovali jako viníka vyostřování situace a izolovali ji tak zejména na zahraničně-politické úrovni.

DOBROVOLNÁ OCHRANNÁ SLUŽBA (FS)

Mobilizace Sudetoněmecké strany a jejích přívrženců v intencích politiky agrese proti Československu vyžadovala mimo jiných organizační a personální předpoklady. K jejich naplnění patřilo to, že SdP zformovala a vycvičila své pořádkové oddíly – tzv. ordnery.

Budiž poznamenáno, že svou pořadatelskou službu (Ordnungsdienst) začala budovat hned po svém založení v roce 1933 už Sudetoněmecká vlastenecká fronta (SHF), předchůdkyně SdP. Oficiálním posláním této služby bylo zajišťovat pořádek při schůzích a shromážděních a chránit je před politickými odpůrci;

ve skutečnosti se však jednalo o úderné oddíly s potenciálně teroristickými úkoly.

K systematickému budování pořadatelských oddílů překročila SdP v souvislosti s přípravami na parlamentní volby v roce 1935. Na důvěrné konferenci funkcionářů SdP, konané o velikonočních toho roku v Chebu, bylo rozhodnuto, že počínaje 1. květnem 1935 má být v každé místní organizaci (skupině) SdP zřízen zvláštní oddíl ordnerů.

Ačkoliv tyto oddíly byly po volbách formálně zrušeny, ve skutečnosti existovaly nadále za tichého souhlasu státních orgánů. Na bázi ordnerských oddílů vznikla v polovině května 1938 tzv. Dobrovolná ochranná služba – FS (Freiwilliger Schutzdienst). Jednalo se o formaci budovanou podle vzoru německých SA, jež se v dalších měsících stala hlavním nositelem henleinovského teroru v Československu.

Založení FS oznámil sudetoněmecký tisk 14. května 1938. Na ustavujícím shromáždění v Chebu bylo zformováno vedení FS v tomto složení: svazový vůdce Konrad Henlein, tajemník Fritz Köllner a náčelník štábu Willi Brandner, který byl zároveň pověřen výstavbou oddílů FS. (O Brandnerovi ještě na jiných místech.)

Ve svém svolání k založení FS Brandner uvedl: „To, co bude od FS vyžadováno, bude přesahovat, pokud jde o tvrdost výkonu služby, dosavadní nasazení a veškerou dosavadní službu a veškerou dosavadní výchovu... S tímto mužstvem FS pochodujeme až k vítězství naší národní skupiny v boji za její životní práva a životní prostor.“

Když československý ministr vnitra dne 17. května 1938 vytvoření FS schválil, měla tato formace už na 15 000 prověřených členů. Jak vůbec mohly československé úřady takovou organizaci povolit?

„Jednal jsem s panem prezidentem o stanovisku vlády k tzv. Freiwilliger Schutztruppen, které si Henleinova strana zřídila,“ poznamenal si 17. května 1938 kancléř dr. Šámal. „Pan prezident sdělil důvěrně, že v této věci mu velmi rozčileně telefonoval ministr Bechyně, a že si ho pozval tedy k rozmluvě. Ministr Bechyně žádal za ostrý zákrok proti těmto formacím. Pan prezident ho upozornil, že věc není tak jednoduchá. Veškeré téměř strany za souhlasu vlády si podobné formace zřídily. Vláda přihlížela

klidně ke zřízení černých košil, fialových košil, šedivých košil atd. Za tohoto stavu věci není možno jen tak beze všeho henleinovcům formaci zakázat.“

Počátkem července byly v různých místech pohraničí zorganizovány jakési odvozy k FS. Jejich členové byli rozděleni do těchto kategorií (skupin):

Kategorie A: tvořili ji nejspolehlivější a fyzicky nejzdatnější henleinovci, v naprosté většině členové turnerského svazu, kteří měli vykonávat funkci strážců „vnitřní čistoty“ SdP a plnit pro vedení strany tajnou informační a bezpečnostní službu. Kategorie A se skládala z tzv. dohlížecích oddělení a podléhala přímo vedení SdP. Kromě vnitřní kontroly obstarávali příslušníci kategorie A informace o politických protivnících a prováděli vojenskou špionáž.

„Zvláště jest zde zastoupena mladá inteligence, tj. zejména hodně studentů,“ uváděl o „kategorii A“ pražský policejní prezident Charvát. „K této skupině jest přiděleno tzv. Propagandaabteilung, které jest vedeno v Praze ing. Krausem. Činnost tohoto oddělení nespočívá jen v propagandě, nýbrž provádí též tzv. FS-Nachrichtendienst, záležející ve sledování různých osob, a to i z vlastní strany, tj. různých poslanců a jiných vedoucích funkcionářů strany, dále si zjednává informace a zprávy o činnosti jiných politických stran, o činnosti úřadů a osob ve veřejném životě postavených, atd.“

Kategorie B: zahrnovala širší výběr, tedy většinu členů FS, kteří se vesměs rovněž rekrutovali z turnerského svazu. Vedle výkonu běžné pořadatelské a propagandistické činnosti byli tito členové připravováni pro teroristické a sabotážní akce. V těch místech, kde si SdP činila nárok na moc, měli členové kategorie B přebírat výkon policejních funkcí.

Kategorie C: tvořili ji členové FS starších ročníků, hlavně bývalí frontoví vojáci, kteří měli tvořit zálohu FS a vykonávat funkce instruktorů při výcviku členů kategorie B.

Oddíly FS byly budovány jako milice v místním, okresním a krajském měřítku s ústředním štábem. V rámci FS byly vytvářeny rovněž speciální útvary – spojovací, sanitní a týlové. Velitelé jednotek FS byli připravováni v kursech a výcvikových táborech SA v Německu.

Ve svém svolání k FS dne 1. srpna 1938 Henlein uvedl: „V tvrdém školení a nejpřísnějším praktickém cvičení školí se Dobrovolná německá ochranná služba, mužstvo sudetských Němců. Od vás, mužové FS, se očekává mnoho. Musíte ve svých řadách být příkladem opravdového kamarádství. Odvaha a odhodlanost, ochota ke službě a nasazení musí vyznačovat každého jednotlivce, a tím i celek. Nesení zásadami nacionálně socialistického názoru máme vyrůst v nerozbornou jednotu. Smíme znát jen jeden úkol a jednu čest: bojovat za vítězství sudetského němectví.“

POKUS HENLEINOVČŮ O PROTISTÁTNÍ PUČ

Ve dnech 5.–12. září 1938 probíhal v Norimberku sjezd NSDAP. Tato událost byla pro nacisty jedinečnou příležitostí k vyostření situace v česko-německém pohraničí a k razantnímu posunutí sude-toněmeckého problému do jiné dimenze.

Byl to v pořadí 10. sjezd nacistické strany a tehdy jistě nikdo nevěděl, že bude vůbec poslední. Na počest anšlusu Rakouska, ke kterému došlo v březnu 1938, nacisté sjezd nazvali „Velkoněmecký“. Vzhledem k dramatické situaci v Československu se všeobecně očekávalo, že Hitler využije příležitosti a při svém závěrečném projevu dá najevo, co lze od Německa bezprostředně očekávat ve vztahu k československému státu.

Ode dne zahájení sjezdu vyvíjely okresní a místní sekretariáty Sudetoněmecké strany horečnou činnost. Dnem i nocí fungovala pohotovostní služba (Bereitschaftsdienst), připravená okamžitě reagovat na pokyny „shora“. K obrazu situace v četných pohraničních městech a obcích tehdy patřilo pašování zbraní z Německa přes „zelenou hranici“, incidenty na státní hranici s Německem, provokování československých ozbrojených sil a různé konspirační aktivity. To vše mělo dělat nacistickému sjezdu kulisu a následně vyvrcholit při Hitlerově závěrečné řeči.

V sobotu 10. září 1938 přišel všem okresním organizacím SdP z Norimberku „akční rozkaz“: přistoupit k demonstracím a provokacím ve velkém rozsahu. Už následujícího dne byli zraněni na obou stranách. Srážky henleinovců s československými policisty a četníky byly vyprovokovány zejména v Chebu, Liberci, Ústí nad Labem, Teplicích, Rumburku, Konstantinových Lázních i jinde.

Režie akcí Sudetoněmecké strany byla v rukou Karla Hermanna Franka, Henleinova zástupce. Jeho renomé u Hitlera rostlo. Koncem srpna spolu dvakrát vedli důvěrný hovor, při kterém byl Frank instruován pro nadcházející dny. On, nikoli Henlein, který se měl soustředit především na reprezentační záležitosti.

Rovněž v souladu s pokyny z Norimberku se výkonné složky SdP postaraly o to, aby co nejvíce sudetských Němců – pokud možno pospolu – poslouchalo v pondělí 12. září Hitlerův projev. Hitler ve své řeči, pronesené tradičně teatrálním a vášnivým stylem, mimo jiné uvedl: „Nemyslím, že pochybovat o tom, zda Německo je schopno přihlížet bez zájmu k utrpení tří a půl milionu soukmenovců (...) prospěje evropskému míru (...). My chápeme, když Anglie a Francie hájí své zájmy po celém světě. Chtěl bych zde státníky v Paříži a Londýně ujistit, že existují také německé zájmy, kterých jsme se rozhodli ujmout, a to za všech okolností (...) Jde o německé soukmenovce. Nepřipustím, aby vychytrali politici vytvořili v samém srdci Evropy druhou Palestinu. Chudáci Arabové jsou bezbranní a snad i opuštění. Němci v Československu nejsou ani bezbranní, ani opuštění. To by se mělo vzít na vědomí!“

Konec Hitlerovy řeči byl signálem k rozpoutání násilí v celém česko-německém pohraničí. Tyto násilnosti a další projevy neskonale protičeské nenávisti, nesené až infernálním fanatismem, zaplavily v masovém rozsahu všechny větší německé obce a města. Na shromážděních, kterých se ve větších městech zúčastnily tisíce henleinovců, byla skandována hesla jako „Heil Hitler“, „Pryč s Čechy“, „Pověsit Beneše“ či „Jeden národ, jedna říše, jeden vůdce“.

Masová shromáždění demonstující odpor přívrženců SdP vůči Československé republice byla největší v Ústí nad Labem a v Karlových Varech (v obou městech na 15 000 osob); v Henleinově bydlíšti Aši demonstrovalo na 8000 lidí.

V Chebu, bydlíšti K. H. Franka a sídle některých úřadů hlavního vedení SdP, se krátce po dvacáté hodině sešlo na 4000 henleinovců, kteří pak táhli ve dvou průvodech městem, přičemž vyplnili 38 českých a židovských obchodů.

Kronikář české školy v Chebu tehdy napsal: „V pondělí (tj. 12. září – pozn. aut.) doráželi na cestě do školy němečtí žáci na české děti. S obavami byl očekáván večer, kdy měla být německým

rozhlasem vysílána řeč kancléře Hitlera. Němci ji poslouchali nejen doma, ale i na shromáždění v hostincích. Po řeči vtrhli do ulic a vybíjeli všechny české a židovské obchody, nerušeni policií, která nesměla zakročovat. Blízko školy byl dobýván spolkový dům německých sociálních demokratů *Volkshaus*. Bylo při tom silně stříleno. Dav pak táhl kolem české školy a roztloukal v ní okna. Byl to hrozný večer, hrozná noc. České obyvatelstvo zůstalo bez ochrany, bylo slyšet křik a rány.“

Vedle masových demonstrací přikročili henleinovci, v prvé řadě oddíly FS, k násilným akcím, zejména k přepadávání policejních a četnických stanic, celnic a jiných státních objektů a k útokům na jednotlivé Čechy a německé antifašisty. Ozbrojené útoky a sabotážní akce, k nimž došlo na více než sedmdesáti místech pohraničí, rychle nabyly převahy nad akcemi demonstračního a provokativního charakteru.

Nejkrvavější útok podnikli henleinovci 13. září v Habartově u Sokolova, kde zavraždili čtyři české četníky a několik jich vážně zranili. Byl to masakr v pravém smyslu toho slova a bohužel nezůstal v pohraničí ojedinělým.

Anglický novinář Sydney Morell, který v té době psal z česko-německého pohraničí objektivní reportáže, uvedl ve své později vydané knize *Viděl jsem ukřižování*: „Vstoupil jsem do místnosti (četnické stanice v Habartově – pozn. aut.) a spatřil jsem na zemi čtyři mrtvoly. Tři z nich ležely nohama ke mně. Byli to četníci. Paže jednoho, kterému jistě nebylo víc než pětadvacet let, trčela do vzduchu. Ztuhl patrně dříve, než ho sem odnesli. Byl střelen do pravého ucha a měl jednu stranu hlavy úplně rozbitou. Čtvrtá mrtvola ležela na zemi vedle pryčny. Byl také střelen do hlavy. Zranění ostatních dvou mužů jsem neviděl, neboť jsem se rozhlížel po místnosti. Byl tam hrozný nepořádek. V místnosti byly čtyři pryčny a prostěradla jednoho lůžka byla potřísněna krví. Všechna tři okna byla vytlučena a podlaha byla plna střepin. Před jedním oknem byly narovnané knihy a fascikly spisů, patrně jako barikáda... Zdi budovy byly zjevně posety stopami střel. Bylo to asi strašlivé obležení.“

Akce organizované Sudetoněmeckou stranou měly jednoznačně pučistický charakter. Československé státní orgány měly být

v jejich důsledku ochromeny a potlačeny a dle možností nahrazeny exekutivou SdP.

V dopoledních hodinách dne 13. září 1938 vyhlásila československá vláda stanné právo v okresech Cheb, Sokolov, Karlovy Vary, Loket, Nejdek, Kadaň, Přísečnice a Český Krumlov. Do pohraničí razantně nastoupily jednotky československé armády, které společně s oddíly Stráže obrany státu (SOS) a dalšími ozbrojenými složkami rychle nastolily v postižených oblastech pořádek. Následně bylo stanné právo rozšířeno na okresy Kraslice, Jáchymov, Horšovský Týn, Varnsdorf a Šluknov. Byl vydán zákaz shromažďování, tisk SdP byl úředně zabavován.

Ve dnech 12.–13. září 1938 si henleinovské nepokoje, jejichž těžiště bylo v západních Čechách, vyžádaly 13 obětí na životech a mnoho zraněných.

K násilným akcím henleinovců docházelo ještě i následujícího dne, kdy proběhly závažné srážky s československými vojáky, četníky, policisty a příslušníky Finanční stráže jak v samotném Chebu, tak v Bublavě, Kraslicích, Stříbrné, Habartově a jinde. Do večera 14. září měl henleinovský pokus o puč za následek celkem už 23 mrtvých, z toho 13 Čechů a ze 75 zraněných bylo 14 sudetských Němců. Poslední větší ozbrojenou srážku vyprovokovali henleinovci 15. září v Bublavě u Sokolova.

Jejich pokus o puč ale skončil naprostým krachem.

STRÁŽ OBRANY STÁTU (SOS)

Na tomto místě je vhodné stručně připomenout československou ozbrojenou složku, která byla v kritických měsících roku 1938 jak hlavním vykonavatelem ochrany státních hranic (nejen s Německem), tak také prvním terčem útoků nacistů.

Stráž obrany státu vznikla v roce 1936, a to zejména v důsledku vyostřování poměrů na česko-německé hranici pro nástup nacistů v Německu k moci. Dosavadní hlavní složka provádějící ostrahu státních hranic – Finanční stráž (FS) – postačovala ke kontrole hranic z hlediska celního, nikoli však už bezpečnostního. To vyplývalo jak z její personální síly, tak ze základního určení, vycházejícího z podřízenosti FS ministerstvu financí. V případě válečného konfliktu tak mohla být FS využita pouze

k blokadě hraničních pŕechodů a k uzavŕení hlavních cest pŕes hranici.

Na pŕelomu let 1935/1936 pŕicházelo ŕeškoslovenské ministerstvo národní obrany s návrhy ohledně zŕízení jednotného bezpečnostního sboru, což zprvu naráželo na odpor jak ministerstva financí, tak ministerstva vnitra. Ministerstvo vnitra však bylo nakonec povŕešeno vládou, aby vypracovalo vládní naŕízení o součinnosti jednotlivých bezpečnostních složek (tedy FS, armády, ŕetnictva a policie) pŕi ostraze státních hranic.

Podstatu nové koncepce tvoŕila zásada, že v pŕípadě ohrožení ŕeškoslovenska dojde k aktivaci všech bezpečnostních složek, resp. jejich vybraných pŕíslušníků v rámci nové organizace – Stráže obrany státu, ve zkratce pŕíznačně SOS. Mimo stav ohrožení měla SOS fungovat jen rámcově pod ministerstvem vnitra, po vyhlášení pohotovosti však pŕecházela pod vojenské velení.

Vládní naŕízení o Stráži obrany státu vyšlo 23. řijna 1936 pod číslem 270. Mimo jiné v něm stálo, že SOS je složena z pŕíslušníků ŕetnictva, policejních strážních sborů, obecní stráže bezpečnosti, vojenských osob, pŕíslušníků Finanční stráže, ale také z osob majících postavení jiné veřejné stráže, z „jiných zaměstnanců státu, ústavů, podniků a fondů státních nebo státem spravovaných a zaměstnanců veřejnoprávních korporací, ústavů, podniků a fondů, ať ve služebním poměru veřejnoprávním či soukromoprávním, pokud jsou podle svého služebního poměru uŕčeni k výkonu strážní, policejní nebo podobné služby“.

SOS byla vojensky organizována a vycvičena a její pŕíslušníci podléhali pŕi výkonu služby vojenským pŕedpisům a soudům. Vládní naŕízení dále upravovalo použití zbraně, právo a povinnosti pŕíslušníků SOS, stanovilo jejich pŕísahu a další záležitosti.

CHEB, 13. ZÁŘÍ 1938

A co se dělo v Chebu, kam se toho dne sjížděli členové vedení Sudetoněmecké strany, ovšem s výjimkou jejich „vůdce“ Konrada Henleina?

Od rána byli ŕeškoslovenští policisté a ŕetníci hlídkující ve městě fyzicky napadáni stovkami militantních henleinovců – kameny, klacky, ale i noži. Poté začali henleinovci stŕílet – na Nádražní třídě

a hlavním chebském náměstí. Policisté střelbu opětovali, přičemž byl jeden henleinovec zabit.

Ještě v průběhu dopoledne přijelo do Chebu jako posila 60 policistů z Plzně. Dorazila také vojenská asistence s lehkými tanky a obrněnými automobily. V Chebu a rovněž v některých dalších oblastech pohraničí bylo vyhlášeno stanné právo, demonstranti se rozprchli, policie zatýkala aktivní nacisty...

Za takové situace se do Chebu sjížděli předáci SdP. Přijížděli a zkoprněle sledovali atmosféru ztroskotaného, rychle potlačeného povstání „těch svých“.

„Specifickým momentem povstání byla jeho roztržitost, skládalo se z mnoha současných a stejnorodých pokusů na mnoha místech,“ napsal německý historik W. Röhr. „Po koordinovaných přípravách neexistovalo během povstání funkční centrum nad okresní úroveň. Když se vedení SdP vrátilo (...), nemohlo už takovou roli plnit. Při pokusu o puč nebyly na místo atakovaných, svržených nebo jednoduše už nerespektovaných státních orgánů dosazovány alternativní orgány, a také žádné jednotně vedené ozbrojené síly. Špičky SdP, které odjely do Norimberku, naopak učinily vše pro to, aby nebyly možné korektury jejího provokačního kurzu – po odjezdu Henleina a Franka vedl SdP fakticky Kundt. Ten dostal od Franka všechna oprávnění s výjimkou, že nesmí udělovat instrukce organizacím SdP.“

Jako první se v centrále, nacházející se v hotelu Viktoria nedaleko nádraží, zřejmě objevil Walter Brand, ještě nedávno šéf Henleinovy kanceláře, jeho hlavní „našeptávač“, první šéfredaktor ústředního deníku Sudetoněmecké strany „Die Zeit“ a naposledy – po odstavení z politických funkcí – Henleinův pověřenec pro zvláštní úkoly v Anglii. Brand v Norimberku nebyl, přijel ráno odkudsi ze severních Čech.

Jak po letech vzpomínal, ke svému překvapení prý zjistil, že v centrále ještě žádný z členů hlavního vedení SdP není. Objevovali se až postupně: nejprve přijeli z Prahy Ernst Kundt a Gustav Peters, z Norimberku se vrátili K. H. Frank a Fritz Köllner, dorazil Hans Neuwirth a snad i další.

Henlein byl údajně v Aši, oddělil se od ostatních ještě v Němecu. Zřejmě ani nikdo z jeho blízkých spolupracovníků nevěděl,

že Henlein ve vší tajnosti přepravil svou rodinu už 10. září z Aše do Německa.

„Dorazili jsme do hotelu Viktoria v Chebu a našli Franka v jeho místnosti u telefonu, který zjevně (zrovna) nefungoval,“ vypověděl po válce G. Peters, poslanec za SdP. „Frank rozčileně řval do aparátu a my jsme brzy zjistili, že mluvil s ministerským předsedou Hodžou, kterého oslovoval ‘Herr Hodža’ (...) Frank navrhoval, aby se exekutivní moc stáhla ze sudetských území a zavázal se, že žádnému Čechovi se nic nestane... Nám, kteří jsme rozhovoru naslouchali, bylo jasné, že volající se nedohodli a že Frankův návrh byl rezolutně odmítnut. Nato byl hovor ukončen. Teprve teď nás Frank pozdravil a řekl: ‘Sudetoněmecká revoluce vypukla, Vůdce vzal náš osud do svých rukou. Musíme být připraveni bojovat’.“

Peters dále uvedl, že i potom byl Frank stále volán k telefonu, chtěl s ním prý mluvit kdosi z československé vlády a také člen Runcimanovy mise, Ashton-Gwatkin.

Ale kde byl a co v tyto dramatické hodiny dělal „vůdce“ Henlein?

„Frank nám řekl, že Henlein do Chebu nepřijede, ale my za ním máme jet do Aše, a to bez Franka. Henlein však už v Aši dlouho nebude,“ řekl Peters.

Ernst Kundt, šéf poslaneckého klubu SdP, zastupující Henleina a Franka po dobu jejich nepřítomnosti, který se do hotelu Viktoria dostavil možná ještě dříve než Peters, vzpomínal na 13. září 1938 krátce po válce takto: „V kanceláři strany SdP v Chebu jsem nenalezl Konrada Henleina, jak jsem čekal, nýbrž pouze K. H. Franka (...) Když jsem se tázal na Henleina, vysvětlil mně Frank, že dostal od Henleina generální plnou moc. Když za mého pobytu v kanceláři volal telefonem ministerský předseda Hodža a také mise lorda Runcimana, chtějíce hovořit s Henleinem nebo se mnou, nepustil mne Frank k aparátu, ale sám převzal hovor, v němž tazatelům sdělil, že on – Frank – sám má veškeré plné moci od Henleina. Poněvadž jsem s tímto postupem nebyl srozuměn, prohlásil jsem, že chci mluvit pouze s Henleinem, odešel jsem z kanceláře a odjel do Aše, zda tam Henleina nenaleznu.“

Jakkoli se K. H. Frank odvolával na plné moci udělené mu údajně Henleinem, je pravděpodobné, že Frank jednal jen ze své

vůle bez ohledu na Henleina a tedy bez „veškerých plných mocí“. Frankovy telefonáty s premiérem Hodžou se totiž týkaly ultimata, které vedení Sudetoněmecké strany, reprezentované v Chebu Frankem a spol., s nebetyčnou drzostí dalo toho dne československé vládě.

„Z příkazu Henleinova zavolal jsem (...) telefonicky Hodžu a sdělil mu, a to ultimativně, myslím s dvanáctihodinovou lhůtou, že Henlein (...) přerušil vyjednávání a že strana požaduje: 1. Stažení vojska, státní policie a oddílů SOS z celého sudetoněmeckého území. 2. Pokud se pamatuji, předání exekutivy, pořádkové moci a dopravní služby straně,“ uvedl po válce Frank.

Dnes víme, že nikoli telefonát, nýbrž telegram, odeslaný z Chebu předsedovi vlády Hodžovi, zněl takto: „Jménem Konrada Henleina vám, pane ministerský předsedo, sděluji následující: 1. Vyhlášení stanného práva bude okamžitě staženo. 2. Ze všech krajů s většinou německého obyvatelstva bude stažena státní policie. Výkon policejní moci bude přenesen na starosty a představené obcí, kteří se také postarají o zřízení odpovídajících náhradních orgánů a o nastolení klidu a pořádku. 3. Četnictvo a všechny ostatní orgány SOS se omezí na své normální funkce a svůj normální stav (...) 4. Vojenské formace budou kasernovány ve svých ubikacích a čistě vojenských objektech a budou drženy na dálku od civilního obyvatelstva. Pokud tyto požadavky sudetoněmeckví k nastolení normálního stavu, za něž jen lze vyjednávat, nebudou ve lhůtě šesti hodin přijaty, nařízeny a zveřejněny (...) odmítá vedení Sudetoněmecké strany jakoukoli odpovědnost za další vývoj. Žádáme o odpověď do kanceláře Konrada Henleina v Aši. K. H. Frank“

„Hodža odpověděl, že opět zavolá“, uvedl dále Frank. „Volal těsně před uplynutím ultimativní lhůty do Chebu a řekl, že by chtěl o ultimatu se stranou vyjednávat v Praze. Po dotazu u Konrada Henleina jsem mu sdělil, že se musí jednat v Chebu. Hodžova odpověď byla odmítavá.“

Z příkazu Henleinova?

Walter Brand, který byl jak svědkem, tak aktérem dění v chebské centrále SdP, ve svých pamětech napsal, že jak „Henleinovo“ prohlášení, že končí vyjednávání s vládou, tak nápad s ultimatem

byly dílem členů vedení SdP, sedících v hotelu Viktoria. Původcem ultimata byl ale – K. H. Frank. O nějakých konzultacích s Henleinem se Brand ani slovem nezmínil, byť je ovšem nelze vyloučit.

„Když na to dnes vzpomínám, vypadalo to přímo groteskně,“ vzpomínal Brand. „Ze sídla hlavního vedení v Chebu, kde jsme seděli pěkně pohromadě, dávat vlastní vládě ultimatum, zatímco v ulicích hlídkují čeští vojáci s tanky. Nebylo by nic jednoduššího, než nás všechny zatknout.“

Jedme teď s Petersem a Kundtem do Aše.

Oba zanechají o setkání s Henleinem svědectví, ovšem – jak bylo zjištěno komparací s jinými prameny – hodnověrnější, hlavně z časového hlediska, jsou Petersovy vzpomínky.

HENLEIN JEŠŤE V AŠI

V domě, kde Henlein v Aši bydlel a kde byla také jeho kancelář, mohli být z Chebu za půl až tři čtvrtě hodiny. Henlein byl stručný a dle své letory rozhodně nebojechtivý. Pánové by se měli vrátit domů ke svým rodinám, radil, a být připraveni dočasně zmizet do Německa a odtud bojovat za svou vlast. On sám i s dalšími tak brzy učiní.

Peters prý Henleinovo doporučení odmítl s tím, že pokládá za svou povinnost jet nikoli ke své rodině, ale do Prahy a plnit své poslanecké povinnosti. Stejně reagoval také Kundt.

Henleina to nikterak nevzrušilo. Inu, ať tedy jedou, on prý na ně dále spoléhá. Leč nikoli už jako na členy a funkcionáře Sudetoněmecké strany, neboť strana ztrácí vedení (sic!) i svou administrativu. S tím se Henlein s Petersem a Kundtem rozloučil. Oba poslanci se vrátili do Chebu, kde v hotelu Viktoria přibrali poslance Hanse Neuwirtha a odjeli do Prahy.

Někdy večer se v chebském sídle hlavního vedení SdP objevil nečekaně člen Runcimanovy mise Ashton-Gwatkin. Chce prý mluvit osobně s Henleinem. Že zde není? Údiv sice byl na místě, leč Ashton-Gwatkin neotálel a domluvil si s Henleinem telefonicky schůzku na příští den.

Poté, co Ashton-Gwatkin z hotelu Viktoria odešel, rozhodl Frank, že se pojedje za Henleinem do Aše. Všichni! Vlastně všichni ne, jeden tady zůstane u telefonu, „kdyby něco“. Rozhodnutí, kdo

to bude, bylo jednoduché – jediným přítomným bez funkce byl Walter Brand.

AŠ: NERVOZITA STOUPÁ

Je večer 13. září 1938.

Řada členů hlavního vedení Sudetoněmecké strany včetně těch „nejhlavnějších“ je v Aši. Nocují, kde se dá. Někdo v domě, kde bydlí Henlein a kde je také jeho kancelář a pokoje pro úředníky a hosty. Jiní jsou v hotelu Pošta („Zur Post“) na hlavním ašském náměstí; hotel je totiž tradičním místem jejich setkávání a pitek; jejich „Stammtisch“ se chlapácky zove „Sauwinkel“, čili „Svinský kout“.

Henlein se večer vytrácí. Statečností nikdy neoplývající „vůdce“ sudetských Němců nebude spát doma. Má strach, že do Aše vrazí čeští vojáci a odvedou jej.

Ví sice, že na německé straně hraničního přechodu Aš-Wildenau, vzdáleném nějaké dva kilometry vzdušnou čarou od jeho domu, je v pohotovosti zvláštní jednotka *Michel*, složená z ozbrojených a fyzicky mimořádně zdatných sudetských Němců, vesměs odchovanců Ašské turnerské školy. Jednotka má zasáhnout v případě, že by „vůdce“ Henlein byl v Aši ohrožen.

Ale „vůdce“ řeší své obavy po svém. Když za tmy mizí ze svého domu, jen málokdo z jeho blízkých spolupracovníků ví, že stráví noc v prostém zahradním domku na okraji města.

Henlein se ráno 14. září vrací do svého bytu. Jsou ohlášení páni z Runcimanovy mise, Henlein je přijímá o půl dvanácté. Z mise přijeli pánové Ashton-Gwatkin, Peto a Henderson, za Sudetoněmeckou stranu jsou přítomni Konrad Henlein, K. H. Frank a poslanec Franz Künzel. A také dnes už zcela zapomenutý, leč tehdy nikoli nevýznamný dr. Ernst Tscherne, který o průběhu jednání vyhotoví podrobný záznam.

Tscherne nám stojí za poznámku: V Aši patří do úzkého kruhu Henleinových oddaných zbrojnošů – a to doslova, je totiž jedním z turnerských aktivistů, kteří jsou legálně ozbrojeni a pečují o Henleinovu bezpečnost.

Tscherne je členem bývalého Svazu kamarádů, což jej pro další léta diskvalifikuje pro výraznější kariéru v nacistickém aparátu, dále bývalým (do 1. března 1938) šéfredaktorem Turnerských

novin („Turnzeitung“), a také členem hlavního vedení SdP. V letech 1939–1945 bude Tscherne pouhým ředitelem Knihovny Říšské župy Sudety v Liberci, po válce pak knihkupcem a vydavatelem ve Spolkové republice Německo.

Citujme z tohoto dokumentu plného mistrného pokrytectví.

Henlein, samozřejmě instruovaný z říše, podle Tscherneho záznamu pravil: „Dospěl jsem k rozhodnutí. Moje požadavky byly ultimatum. To dnes v noci vypršelo. Hodža vůbec neodpověděl. Základ pro jednání byl zbořen, proto jsem rozpustil svou vyjednávací delegaci. Odmítám jednat o věcech, které nakonec přece nebyly splněny. Obyvatelstvo by mně už nerozumělo. Já jsem stále a stále varoval a prohlašoval: Stáhněte policii! Pane Gwatkin, vy sám jste svědkem mého tvrzení. Ale muselo to tak přijít. Dospěl jsem k rozhodnutí a já svá rozhodnutí jen nerad reviduji.“

Nato si vzal slovo K. H. Frank: „Vedle mnoha jiných otřesných zpráv je tady jedna nová z malé vesnice Habartov u Sokolova, kde teď probíhá opravdový boj. To je válka, pánové!“

Ashton-Gwatkin: „Už včera jsme slyšeli o těch událostech. Myslím, že už je příliš pozdě.“

Henlein: „Mohu jen říct, že jsem stále varoval před takovým vývojem, který nutně musel nastat. Nejednal jsem nikdy z prestižních důvodů.“

Ashton-Gwatkin: „Pokud Hodža ony čtyři body ze včerejška přijme, okamžitě a bezpodmínečně je splní, co potom?“

Henlein: „Pak můžeme mluvit o jednání. Pak bych třeba mohl znovu jmenovat delegaci. Jako základna tohoto jednání by byla jen možnost plebiscitu. Oddělení uzavřených německých území od státu, eventuelně přesídlení jednotlivých částí obyvatelstva mírovým způsobem. Německé obyvatelstvo už není více spokojeno s osmi požadavky z Karlových Varů. Už po 21. květnu jsem prohlásil, že teď už je opravdu příliš pozdě. Nedávno jsem to samé řekl panu Gwatkinovi na Červeném Hrádku: Oddělení Němců od Čechů. Vnitrostátně to už dnes nelze provést.“

Ashton-Gwatkin: „Zbavil jste vyjednávací delegaci jejího pověření. Vyjednávání skončilo, my jako zprostředkovatelé už nemůžeme nic udělat. Je také britská mise z vaší strany, pane Henleine, zbavena své úlohy?“